

Yritysten sopeutuminen Viipurissa

R i i t t a K o s o n e n

Paikallistaloudet antavat mahdollisuuden tutkia talouselämän toimijoita niiden konkreettisessa sosioekonomisessa ja poliittisessa kontekstissa. Tämän vuoksi paikallistalouksien avulla on mahdollista selvittää monia jälkisosialistisille talouksille tyypillisiä erityispiirteitä, jotka ovat kehittyneet, kun sosialismin aikaisia traditioita on yhdistetty uuteen markkinatalousajatteluun. Tällaisia ilmiöitä kutsutaan mutanteiksi (Nuti 1996) ja hybrideiksi, koska ne eivät kunnolla vastaa kumpaakaan talousjärjestelmää – eivät kapitalismia eivätkä sosialismia. Hybrideiksi luetaan esimerkiksi yksityisyrittäjien työntekijäomistus ja vaihtokaupan käyttö yritysten välisissä liiketoimissa (Sutela 1998). Osa tutkijoista pitää hybridejä muutosta jarruttavina hidasteina ja esteinä, osa taas korostaa niiden merkitystä potentiaalisina resursseina, koska historiallisen ja kulttuurisen luonteensa vuoksi ne saattavat pitkällä aikajänteellä jopa edistää sopeutumista (Grabher & Stark 1997). Paikallistalouksien tutkimuksen avulla päästään käsiksi hybridien syntyyn ja toimintaan ja voidaan arvioida niiden merkitystä yksittäisten talouksien näkökulmasta.

Tässä artikkelissa arvioidaan Luoteis-Venäjällä sijaitsevan, noin 80.000 asukkaan Viipurin kehittymistä sosialismin romahduksen jälkeen.¹ Tämä tehdään arvioimalla, miten sosialismin aikana perustetut yritykset, niiden perilliset ja uudet venäläiset ja ulkomaalaiset yritykset ovat selviytyneet talousjärjestelmän muutoksesta ja sopeutuneet uu-

teen talousjärjestelmään. Samalla selvitetään, miten hybridi-muotoiset toimintatavat syntyvät yritystasolla ja minkälainen vaikutus niillä on Viipurin kehitykseen paikallistaloutena. Tutkimuksessa on mukana 40 yritystä, joita on haastateltu vuosien 1995 ja 2002 välillä. Yritykset edustavat sotateollisuutta, kevyttä teollisuutta, elintarviketeollisuutta sekä rakennus- ja palvelusektoria. Teoreettisena kehikkona käytetään regulaatioteoriaa (Aglietta 1979; Lipietz 1988), etenkin sen 'regulaatio prosessina' -haaraa (Painter & Goodwin 1995), jonka avulla hahmotetaan Viipuria yritysten sosioekonomisena ja poliittisena toimintaympäristönä. Regulaatio prosessina -näkökulmaa kehitetään artikkelissa hallinnointiteorian (Jessop 1995; 1997) avulla parantamalla näkökulman kykyä hahmottaa regulaation koostumusta ja toimintaa talousjärjestelmän evoluutiossa.

Samanaikainen kolikon kaksi puolta

Regulaatioteoria (Aglietta 1979; Lipietz 1988; Dunford 1990) hahmottaa talousjärjestelmien rakennetta ja evoluutiota. Regulaatioteorian mukaan talousjärjestelmät ovat ristiriitaisia sosiaalisia prosesseja, jotka koostuvat tuotannosta ja kulutuksesta sekä niitä tukevista, ristiriitaisista lievittävästä instituutioista. Näitä ovat esimerkiksi lait, asetukset, sopimukset, sosiaaliset käytännöt ja arvot. Näiden moninaisten instituutioiden kokonaisvaikutusta kutsutaan regulaatioksi, säätelyksi. Alkuperäisessä muodossaan regulaatioteoria hahmottaa erityisesti kapitalististen valtioiden talouksien kykyä kehittyä ja ylipäättään pysyä koossa järjestelmän sisäisistä, erityisesti voiton jakoon liittyvistä ristiriidoista huolimatta.

ta. Alkuperäisessä muodossa talousjärjestelmien kehitys nähdään jatkumona, joka koostuu suhteellisen vakaista tuotannon ja kulutuksen aikakaudesta, jotka hetkittäin romahtavat institutionaalisen säätelyn pettäessä jatkuakseen taas kohta uudelleen uudenlaisten instituutioiden ohjaamina. (Aglietta 1979.)

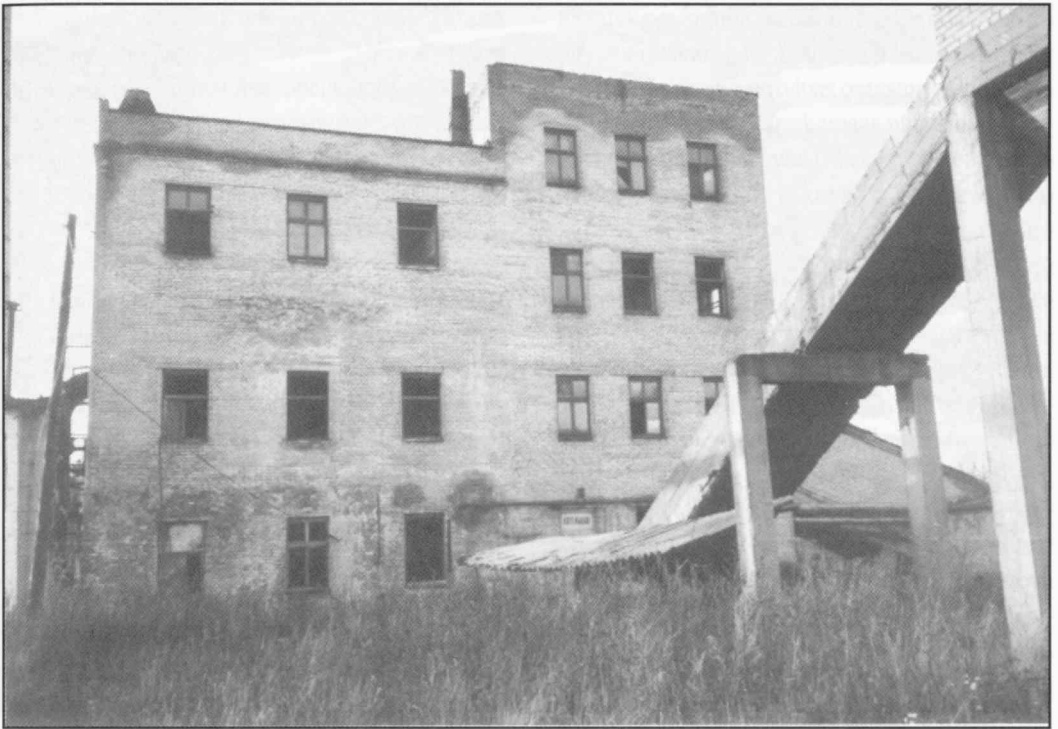
Regulaatioteoriaa on poliittisessa taloustieteessä sovellettu myös sosialististen talouksien tutkimukseen (Altwater 1993; Murray 1992; Smith 1998; Pickles 1995; Pavlínek 1998; Strykiewicz 2000), jossa korostetaan instituutioiden merkitystä suunnitelmatalouden ylläpitäjänä ja sosialismin romahduksen jälkeisen jälleenrakennuksen ohjaajana. Sosialismin ja postsocialismin tutkimuksessa korostetaan institutionaalisia jatkumoa uuden markkinatalousjärjestelmän hybridien tuottajina. Tästä huolimatta regulaatioteorian poliittisen taloustieteen sovellukset eivät tarjoa riittävästi käsitteellisiä työkaluja jälkisocialististen talouksien syntymekanismien hahmottamiseen. Tämä johtuu siitä, että poliittisen taloustieteen tutkimuksissa ei kyetä hahmottamaan varsinaista epävakauden sävyttämää muutosprosessia, vaan lähinnä verrataan toisiinsa kahta perättäistä suhteellisen vakaata talousjärjestelmää (socialismia ja sen jälkeistä markkinataloutta).

Regulaatioteorian kykyä hahmottaa talousjärjestelmien evoluutiota kokonaisvaltaisesti siten, että analyysi huomioisi sekä talouden vakaat vaiheet että murrosvaiheet, ovat kritisoineet etenkin maantieteilijät. Kriittiset yhteiskuntamaantieteilijät ovat huomauttaneet vakaiden vaiheiden välisten murren olevan suoranaisten ”puuttuva lenkki” regulaatioteoriassa (Tickell & Peck 1992, 208; Moulaert 1996, 156). Myös muu maantieteilijöiden esittämä kritiikki on hedelmällistä post-socialistisen paikallistalouden tutkimuksen kannalta (Moulaert 1996; Goodwin & Cloke & Milbourne 1995; Krätke 1999; DiGiovanna 1996). Maantieteilijät korostavat, että koska paikallistalouksien elinkeinorakenteiden ja kehitystasojen välillä on valtavia eroja, niiden tutkimuksessa on erityisen tärkeää huomioida tuotannon ja kulutuksen muotojen sekä taloutta säätelevien instituutioiden moninaisuus. Myös ta-

louden epävirallinen sektori olisi huomioitava. Erytisesti talouden murrosvaiheessa, jolloin muodollinen valtiojohtoinen säätely (esimerkiksi lait ja asetukset) ovat suhteellisen voimattomia, epävirallisilla tuotannon ja kulutuksen muodoilla ja niitä tukevalla rationaliteeteillä saattaa olla suuri merkitys (Moulaert 1996, 165).

Edellä esitettyyn kritiikkiin tarjoaa ratkaisua regulaatioteoriaan 1990-luvun lopulla kehitetty ajatus regulaatiosta prosessina (Painter & Goodwin 1995; Goodwin & Painter 1996; 1997; Painter 1997; Painter & Goodwin 2000). Talousjärjestelmien institutionaalisen tuen katsotaan tällöin koostuvan nk. regulaatioprosessista, joka jatkuvasti, mutta vaihtelevalla tehokkuudella säätelee talousjärjestelmien kehitystä. Näin ollen talousjärjestelmät eivät koostuisikaan tuotannon ja kulutuksen vakaista periodeista ja periodien välisistä täydellisen romahduksen aikaisista katkoksista. Sen sijaan talousjärjestelmät muotoutuisivat jatkuvasti välillä kasvavan, välillä taantuvan. Täysin tyhjää hetkeä ilman jonkinlaista tuotannon ja kulutuksen regulaatiota ei näin ollen olisi muulloin kuin ehkä luonnonkatastrofien yhteydessä.

Regulaatio prosessina -ajatus tarjoaa hyvän lähtökohdan tutkia postsocialistista paikallistaloutta, sillä se hahmottaa kehitystä jatkuvana prosessina suhteellisen vakaasta sosialismin aikakaudesta murren kautta kohti uutta (markkinatalous)järjestystä. Regulaatioprosessi-ajatuksen soveltamisen ongelmaksi nousee kuitenkin se, että regulaatioprosessin koostumus, toiminta ja eteneminen ovat jääneet toistaiseksi valottamatta. Vielä ei tiedetä, mitkä institutionaaliset käytännöt säätelevät taloutta niin, että paikallisen tuotannon ja kulutuksen muodot kehittyvät vakaana aikana suhteellisen taseisesti, ylläpitävät talousmurren hetkellä edes jonkinlaista toimintaa ja kykenevät käynnistämään uusia tuotannon ja kulutuksen muotoja. Vastaavasti ei tunnusteta, mitkä instituutiot puolestaan eivät tue tuotantoa ja kulutusta – tai jopa syövätkin niitä pohjaa. Näiden tekijöiden selvittäminen valottaisi paitsi regulaatioprosessin koostumusta, myös regulaatioteorian kykyä hahmottaa talousjärjestelmän evoluutiota reittiriippuvaisena prosessina.

Viipurin koneenrakennusteollisuus romahti talousuudistusten myötä ja Neuvostoliiton hajottua v. 1991.

Ongelmaan on tarjottu ratkaisuksi hallinnointiteoriasta nousevien erillisten käsitteellisten työkalujen liittämistä regulaatioteoriaan (Jessop 1995; 1997; Amin & Hausner 1997). Hallinnointi eli *governance* viittaa kaikkeen toimijoiden väliseen koordinointiin, jossa häivytetään vuorovaikutuksen ongelmia oppimalla sekä kehittämällä yhteisiä pelisääntöjä ja arvoja. Taloustutkimuksessa hallinnointiteoreetikot korostavat esimerkiksi yritysten välisiä vuorovaikutusverkostoja ja niissä vallitsevia käytäntöjä (esim. Grabher 1993). Verkostot voivat olla sekä muodollisia (kuten trustit tai kartellit) että epämuodollisia, jolloin ne perustuvat erityisesti henkilöiden väliseen luottamukseen. Hallinnointiteoria ja regulaatioteoria ovat tavallaan saman kolan kaksi puolta, sillä hallinnointiteorian avulla päästään käytännön tasolle tarkastelemaan niitä toimintoja, joiden yhteisvaikutuksena tuotantoa ja kulutusta ylläpitävä säätelyprosessi koostuu. Osa hallinnointikäytännöistä tukee paikallista tuotantoa ja kulutusta tehokkaasti, osa saattaa syödä niiltä pohjaa, ja osalla ei välttämättä ole niihin suoranaista

vaikutusta. Näistä erilaisista hallinnointikäytännöistä riippuu, miten tehokkaasti tuotantoa ja kulutusta kehitetään, eli miten tehokkaaksi regulaatioprosessi muodostuu.

Hallinnointiteorian avulla voidaan hahmotella paikallistalouksien vuorovaikutusverkostoja ja niissä vallitsevia käytäntöjä (vrt. Amin & Thrift 1993; 1995). Tässä artikkelissa hallinnointiteorian avulla selvitetään Viipurin yritysten tapoja hallinnoida suhteitaan yhteiskunnan avaintoimijoihin eli julkiseen sektoriin, toisiin yrityksiin sekä yrityksen sisäisiin toimijoihin (lähinnä työvoimaan ja omistajiin). Erityisesti tunnistetaan sekä viralliset että epäviralliset yhteistyö- ja kilpailuverkostot niille ominaisine käytäntöineen. Hallinnoinnin näkökulmasta on keskeistä arvioida, miten yritykset käyttävät verkostoja ratkoessaan yhteiskuntasuhteissaan vallitsevia ongelmia. Jotta Viipurissa kehittyviin hybridimuotoisiin sosialismia ja markkinatalousajattelua yhdistäviin käytäntöihin päästäisiin käsiksi niiden syntyhetkestä lähtien, tutkitaan ensin yrityksiä sosialistisessa Viipurissa. Tämän jälkeen arvioidaan

Leningradilaiseen Majak-tekstiiliyhtymään kuuluneen Saima-filiaalin ompeluosastoa.

vanhojen vuorovaikutusverkostojen ja käytäntöjen purkautumista, uusien syntymistä sekä vanhojen ja uusien verkostojen nivoutumista toisiinsa (vrt. Smith & Swain 1998).

Yritysten hallinnointimekanismien vaikutusta arvioitaessa on syytä kiinnittää huomiota myös hallinnoinnin paikalliseen juurtuneisuuteen (Granovetter 1985; Oinas 1998) sekä siihen, millainen vaikutus yritysten hallinnointikäytännöillä on kaupungin taloudelliseen, sosiaaliseen ja poliittiseen yhtenäisyyteen. Näillä tekijöillä on merkitystä sekä yritysten että koko paikallistalouden sopeutumiskykyyn pidemmällä aikajänteellä.

Tällaisen hallinnointikäytäntöjen analyysin perusteella Viipurin yritykset voidaan luokitella sen mukaan, miten ne yhdistävät uutta ja vanhaa ajattelua toiminnassaan, missä määrin ne ovat paikallisesti juurtuneita, sekä millainen vaikutus niillä on paikalliseen koherenssiin. Tämän pohjalta voidaan arvioida Viipurin yritysten vaikutusta talouden regulaatioprosessin tehokkuuteen. Toisin sanoen yritysten toiminnasta voidaan tunnistaa sekä Viipurin

tuotantoa ja kulutusta ylläpitäviä että niitä taannuttavia käytäntöjä (Painter & Goodwin 1995; Goodwin & Painter 1996; 1997; Painter 1997). Viipurin talouden kehitys määräytyy näiden vastakkaisten voimien yhteisvaikutuksesta. (kuva 1).

Sosialistisen Viipurin tuotannon ja kulutuksen muodot

Sosialistinen Viipuri oli osa Neuvostoliiton sotataloutta. Kaupungin suurimmat työllistäjät olivat telaka ja kojeenrakennustehdas. Kevyttä teollisuutta edustivat leningradilaisten ja moskovaalaisten tuotantoyhtymien alaiset kalaverkko-, kenkä-, tekstiili- ja lastenvaunutehdas. Elintarviketeollisuutta edustivat panimo, meijeri, lihanjalostusyksikkö, konditoria ja sitruunahappotehdas. Sotateollisuuden painottunut taloussuunnittelu suosi raskasta teollisuutta ja jätti palvelujen kehittämisen vähemmälle huomiolle (ks. myös DeVroey 1984; Smith 1994). Viipurin 80 000 asukasta palveli ainoastaan vajaa sata vähittäiskaupan liikettä, joten kaupunkiin kehittyi myös

epäviralliseen tavaravaihtoon perustunut musta pörssi.

Viipurin yritykset olivat sopeutuneet keskusjoh-toiseen suunnitteluun ja organisoineet suhteensa jul-kiseen sektoriin, työvoimaan ja muihin yrityksiin sen mukaisesti. Yritykset saivat Moskovassa sijain-neista ministeriöistä tuotantosuunnitelmat, joissa oli määritelty tuotettavat tuotteet, käytettävät resurs-sit, tuotteiden loppukäyttäjät sekä työntekijöille ja kaupungille tarjottava sosiaalinen infrastruktuuri. Esimerkiksi Viipurin telakka vastasi noin kolman-neksesta kaupungin infrastruktuurista, mukaan lu-kien asuntoja, päiväkoteja, kulttuuritalo, urheilusta-dion ja lomakeskus. Koska tuotantolaitokset oli alis-tettu koko sosialististen maiden työnjaolle, Viipurin tuotantolaitosten tuotteita lähetettiin ennalta määri-tellyille asiakkaille ympäri SEV-alueutta, esimerkiksi Baltiaan, Tšetšeniaan, Valko-Venäjälle, Ukrainaan ja Keski-Aasiaan. Vastaavasti tuotantopanoksia saapui eri puolilta talousaluetta, esimerkiksi kondi-toria sai käärepaperia Jerevanista, panimo huma-laa Tšekkoslovakiasta ja kalanjalostuslaitetehdas koneen osia muun muassa Valko-Venäjältä ja Uk-rainasta.

Regulaatioteorian kuvailema talousjärjestelmiä vaivaava perusristiriita näkyi Viipurissa kroonise-na pulataloutena. Tämä aiheutti ongelmia Viipurin yritysten kaikissa yhteiskuntasuhteissa. Julkinen sektori määräsi tuotantolaitoksille uusia tehtäviä no-peammin kuin yritykset ehtivät niitä toteuttaa ja kuormitti yritykset valtavilla määrillä tuotantoon liit-tyviä indikaattoreita. Kommunistisen puolueen pai-kallisorganisaatiot puolestaan irrottivat mahtikäs-kyllä yritysten työntekijöitä erilaisiin sosiaaliisiin tehtäviin (esim. viljanpuintiin) kesken kiireisten tuotantokausien. Vastaavasti tuotantosuunnitelmissa yrityksille allokoitua resurssit eivät riittäneet tuotantotavoitteiden toteuttamiseen ja yritysten väliset tuotantokatkokset olivat yleisiä. Esimerkiksi kon-ditorialle Kuubasta allokoitu sokeri riitti vain kol-mannekseen tehtaan tarpeesta. Myös työntekijöi-den työmoraali oli yleisesti melko huono ja luvatto-mat poissaolot ja työpaikalla juopottelu olivat ylei-siä.

Ensi näkemältä näyttää siltä, että sosialistisen

tuotannon ja kulutuksen kehittyminen oli Viipurissa talousjärjestelmän ongelmista johtuen vakavasti uhattuna. Viipurin yritykset onnistuivat kuitenkin hallinnoinnin keinoin ratkomaan pulatalouden on-gelmia lukuisin epävirallisilla keinoin. Yritykset lob-bailivat julkista sektoria tuotantosuunnitelmien alen-tämiseksi ja resurssien lisäämiseksi. Tuttu hallin-tomies Moskovassa saattoi ratkaisevasti auttaa tuotantosuunnitelmiin liittyvissä ongelmissa. Työnte-kijöitä motivoitiin jakamalla valikoidusti parhaille työntekijöille paras osa sosiaalista infrastruktuuria. Työntekijöiden sallittiin myös käyttää tuotantolai-tosten tuotteita omiin henkilökohtaisiin tarpeisiinsa tai niin kutsutun *blat*-verkon käyttöön. *Blat* viittaa Neuvostoliitossa toimineeseen epäviralliseen hen-kilöverkkojärjestelmään, jossa ihmiset vaihtoivat keskenään tavaroita ja palveluksia (ks. Ledeneva 1998; Lonkila 1999). Viipurissa esimerkiksi lihan-jalostustehtaan ja vihannestukun työntekijät vaih-toivat edustamiensa yritysten tuotteita perheidensä tarpeiden mukaan. Yritysten päälliköt paikkasivat toimituskatkosten aiheuttamia ongelmia solmimalla kontakteja muiden yritysten vastaaviin henkilöihin, joiden kanssa vaihtoivat puuttuvia osia. Myös ympäri entistä Neuvostoliittoa matkanneita epävirallisia ammattivälittäjiä, *tolkatšeja*, käytettiin yleises-ti. Yritysjohtajat palkkasivat *tolkatšeja* joillakin vi-rallisilla nimikkeillä suoraan palkkalistoilleen tai käyttivät tuttavajohtajien *tolkats*-kontakteja.

Viipurin yritykset onnistuivat epävirallisten hal-linnointimekanismin avulla verraten hyvin paikkaamaan tuotantoa ja kulutusta uhanneita ongel-mia. Viipurin yrityksiä voidaankin luonnehtia erään-laisiksi Ylläpitäjä-yrityksiksi. Kaikki Ylläpitäjä-yri-tysten yhteiskuntasuhteet olivat sopeutuneet Mos-kovasta ja Leningradista johdettuun talousjärjes-telmään ja paikkasivat sitä epävirallisesti. Paikallinen musta pörssikään ei uhannut järjestelmää, sillä sen olemassaolo perustui pulatalouteen. Viipurin viralliset ja epäviralliset tuotannon ja kulutuksen muodot olivat siten sosialismin aikana suhteellisen vakaat. Neuvostoliiton talousuudistuksiin johtaneet kriisit eivät itse asiassa olleet Viipurin kriisejä. Viipurin kriisi tuli vasta vuonna 1991, kun vanhat ver-kostot olosuhteiden pakosta hajosivat.

Uusi hallinto ja yritystyypit

Taloussuodistusten käynnistyttyä Neuvostoliitossa Viipurin talous alkoi ensin 1980-luvun lopussa kehittyä muun muassa kooperatiivien ja yhteisyritysten yleistyttyä. Talous kuitenkin romahti Neuvostoliiton hajottua vuonna 1991, kun yritykset menettivät markkinansa ja alihankkijansa. Kaupunkia pyyhki konkurssiaalto ja lähes kaikki tuotantolaitokset päätyivät lomautuksiin ja mittaviin työntekijöiden irtisanomisiin. Esimerkiksi lähes 5000 työntekijää työllistäneellä Viipurin telakalla työskentelee nykyään enää pari tuhatta työntekijää ja kojeenrakennustehtaalla työskentelee vain 250 entisestä 3500 työntekijästä. Kevyessä teollisuudessa irtisanomiset ovat olleet samaa luokkaa, vain murto-osa työntekijöistä on saanut pitää työpaikkansa. Viipurin tuotanto ja kulutus siis romahtivat 1990-luvun alussa, mutta samaan aikaan konkurssien ja irtisanomisten kanssa alkoi kaupungissa käynnistyä uutta toimintaa, etenkin palvelusektorilla ja elintarviketeollisuudessa (vrt. EMNWR). Yli puolet Viipurissa tänään toimivista vähittäiskaupan liikkeistä on kokonaan uusia, ja esimerkiksi entisen sitruunahappotehtaan tiloissa toimii nykyisin kauppakeskus. Myös maantiekuljetukset kasvavat ja sekä Viipurin kaupunginsatama että ulkosatama ovat kasvattaneet volyyymiaan. Elintarviketeollisuudessa olutpanimon tuotanto kasvaa uusien tuotemerkkien kehittelyn myötä ja vanhan kojeenrakennustehtaan tyhjiin halleihin on asettunut lukuisia eri elintarvikealan yrityksiä vohveli- ja makaronitehtaista viininvalmistajiin.

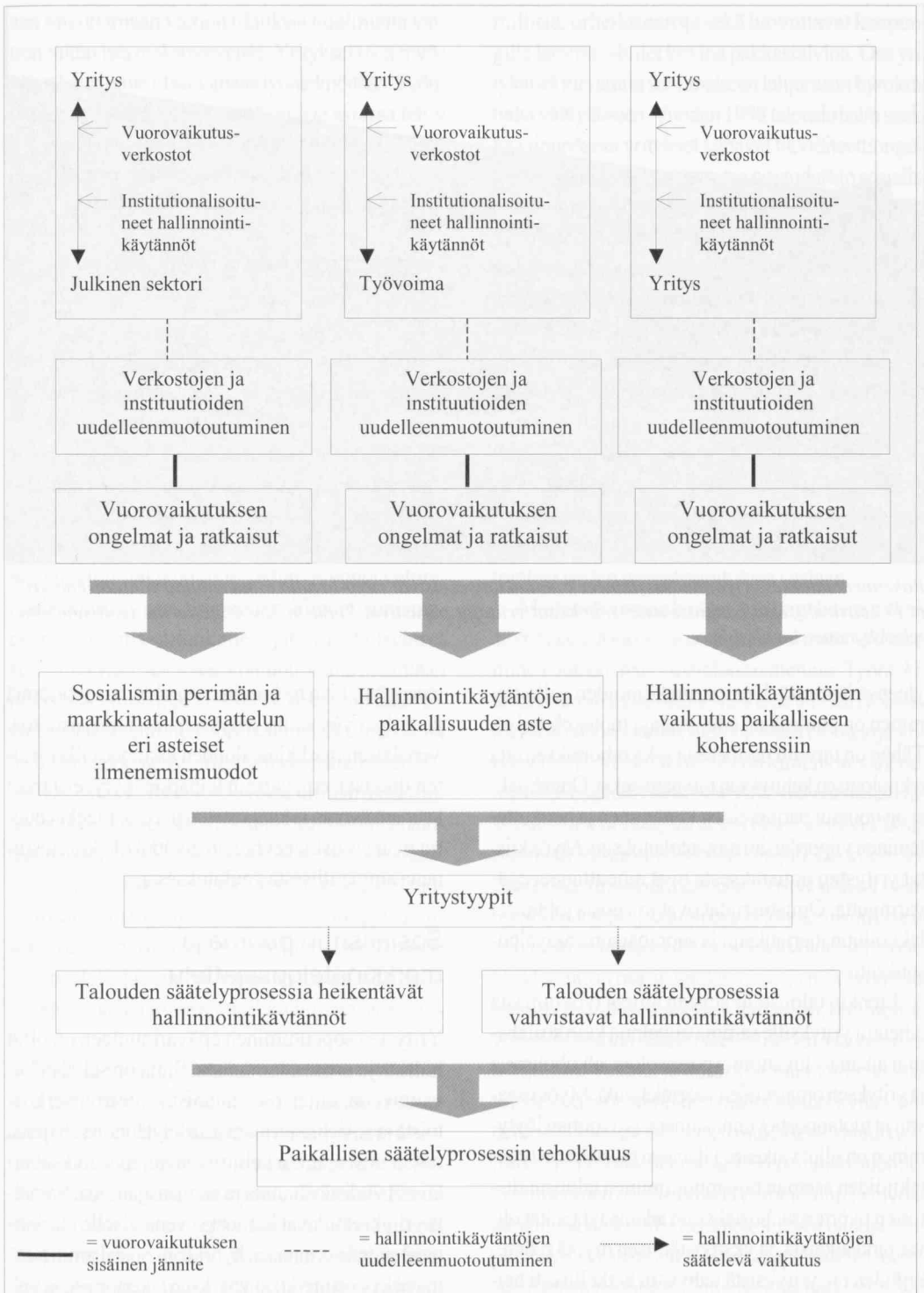
Viipurin vanhat tuotantolaitokset ovat pyrkineet selviytymään esimerkiksi monipuolistamalla tuotantoaan. Lastenvaunutehdas valmistaa nykyisin metalliosia pulpetteihin ja matkalaukkuihin, kalanjalostuskonetehtas valmistaa muun muassa vaateripustimia, ja kenkätehdas tuottaa kenkien rinnalla kaapeleita, muuntajia ja harkitsee jopa helikoptereiden kokoonpanoa. Vaikka vuoden 1998 kriisi olikin kohtalokas yksityisille säästäjille, se vauhditti kotimarkkinoille suuntautunutta tuotantoa etenkin elintarvike- ja rakennusaineteollisuudessa. Kaupungin virallinen parin prosentin työttömyyslu-

ku selittyä epävirallisen kaupustelun kasvulla. Lukuisat viipurilaiset matkustavat ahkerasti Suomeen hakemaan elintarvikkeita, vaippoja ja kodinelektroniikkaa myytäväksi pimeästi Viipurissa. Vaikeiden rakennemuutosten jälkeen Viipurin talous tuntuu nyt vakautuneen, sillä kaupungissa ei ole kolmeen vuoteen ollut yhtään konkurssia.

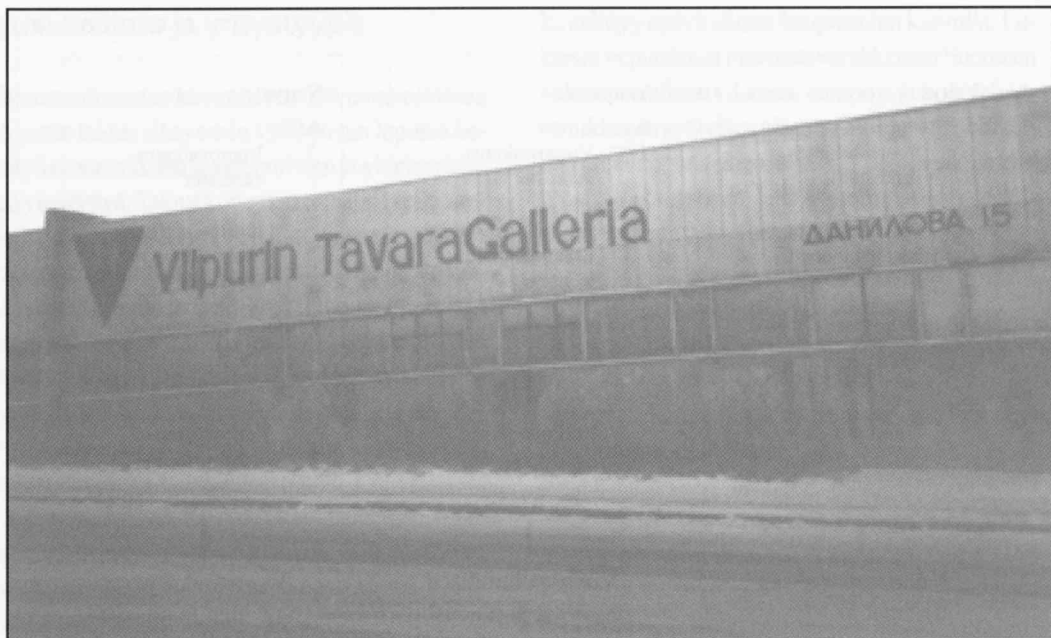
Viipurin rakennemuutoksen epävarmuus

Viipurin rakennemuutoksen taustalla on yritysten kompuroiva sopeutuminen muutokseen. Yritysten sopeutumista on hidastanut sosialistisen Viipurin yhteiskunnallinen muutoshaluttomuus, joka perustui Viipurin sosialismin aikaiseen yhteiskunnalliseen koherenssiin. Taloussuodistuksia ja yksityisyrittäjyyttä ei siten otettukaan vastaan niin innolla kuin lännessä ajateltiin, varsinkaan kun sosialismin romahdaminen on synnyttänyt Viipurin yritysten yhteiskuntasuhteita monin eri tavoin rasittavaa epävarmuutta. Suhteessa julkiseen sektoriin epävarmuutta aiheuttavat verot, tullit ja muut korkeiksi koetut ja tiuhaan muuttuvat julkiset maksut. Lisäksi venäläinen byrokraatia on monimutkaista. Säädökset muuttuvat tiheästi, usein takautuvasti, eivätkä virkamiehet koe velvollisuudekseen avustaa yrityksiä byrokration portaisissa. Yritykset valittavat myös virkamiesten mielivaltaisesta käyttäytymisestä. Virkamiehet tuntuvat kehittävän itse toimenkuvansa ja soveltavat säädöksiä epäohdonmukaisesti – yleensä yrityksen tappioksi. Viranomaisia syytetään myös opportunistisesta tavasta käyttää yrityksiä lypsylehminä joko viranomaisen oman elintason tai julkisen sektorin taloudellisen tilanteen parantamiseksi.

Neuvostoliiton hajottua ja kuljetuskustannusten muututtua markkinaperusteisiksi Viipurin yritykset menettivät tuotteidensa loppukäyttäjät ja vakiintuneet alihankkijansa. Uusien markkinoiden ja laadukkaiden mutta hinnaltaan sopivien alihankkijoiden löytäminen on ollut ongelmallista. Esimerkiksi Viipurissa toimivat ulkomaiset tuotantoallianssit toimittavat Viipurissa valmistettujen lännen markkinoille tarkoitettujen tuotteiden valmistusaineet

Kuva 1. Yritysten hallinnointikäytännöt ja talouden sääätelyprosessi

Rakennemuutoksessa työttömiksi jääneet kaupunkilaiset etsivät 1990-luvulla toimeentuloa vähittäiskaupasta ja epävirallisesta kaupustelusta. Innokkaat yrittäjät perustivat Viipurin Tavaragallerian teollisuudelta tyhjiksi jääneisiin tiloihin.

yleensä lännestä. Uusien markkinoiden valloittaminen on puolestaan edellyttänyt tuotekehittelyä. Tähän on tarvittu partnereita sekä rahoituksen että teknologisen kehityksen turvaamiseksi. Ongelmaksi on noussut partnereiden löytäminen ja hankutteleminen viipurilaisiin tuotantolaitoksiin. Myös kiistat yritysten omistuksesta ovat aiheuttaneet epävarmuutta. Omistusriidat ovat jo vuosia johtaneet lakkoiluun, herjauksiin ja suoranaisiin väkivaltaisuuksiin.

Etenkin talousuudistusten alussa työvoimasta aiheutui yrityksille samoja ongelmia kuin sosialismin aikana – luvattomia poissaoloja, alkoholismia ja yrityksen omaisuuden väärinkäyttöä. Myös osaan ja tuotannosta kiinnostuneen työvoiman löytäminen on ollut vaikeaa. Tilanteen taustalla on työntekijöiden aseman raju muuttuminen talousuudistusten pyörteissä. Sosialismin aikana työpaikat olivat pitkäaikaisia, ja yksityistämisen myötä työntekijöiden ote yrityksistä vahvistui hetkellisesti heidän saatuaan yrityksen osakkeita haltuunsa. Yritysten modernisointiongelmat saivat kuitenkin suuren osan työntekijöistä myymään osakkeensa

eteenpäin. Pian he huomasivat olevansa työttömiä ja usein myös vailla yrityksen tarjoamaa asuntoa. Venäläisen markkinatalouden alkumetreillä oli siten ilmeistä, että varmin leipäpuu löytyi erilaisen kaupankäynnin ja kaupustelun piiristä. Etenkin nuoret ovat sisäistäneet tämän eivätkä ole kiinnostuneita ammatillisesta koulutuksesta.

Socialismin perimä ja markkinatalousajattelu

Yritysten sopeutuminen epävarmuuteen on ollut hidasta ja prosessinomaista. Siinä on selvästi havaittavissa, miten osa vanhoista yhteistyöverkostoista ja sosialismin aikaisista käytännöistä hajoaa, miten uusi ajattelu kehittyi ja miten yritykset eri tavoin yhdistivät uutta ja vanhaa ajattelua. Samalla yritykset tulevat luoneeksi venäläiselle markkinataloudelle ominaisia hybridejä. Sosialismin perimä näkyy esimerkiksi yrityksen takertumisena valtiontilauksiin julkisen sektorin maksurästeistä huolimatta. Viipurin kojeenrakennustehdas päättyi lopulta verorästien kaatamana konkurssiin juututtu-

aan toteuttamaan valtion tilauksia huolimatta valtion mittavista maksuviiveistä. Yritykset ovat myös olleet haluttomia irtisanomaan työntekijöitään. Työntekijöiden pitkäikäisyydestä on itse asiassa tehty hyve, jota mainostetaan paikallislehdissä. Tämä hyve on kuitenkin hiipumassa, ja eräät vanhat suuryöllistäjät ovat nykyisin ammattiyhdistyksen hampaissa laittomiksi katsottujen irtisanomisten vuoksi. Osa perinteisiin juuttuneista yrityksistä on myös ollut haluton tai kyvytön luomaan alliansseja toisten kanssa tuotannon uudistamiseksi ja uusien markkinoiden löytämiseksi.

Uutta markkinatalousajattelua edustaa esimerkiksi yritysten tiukka periaatepäätös maksaa kaikki pakolliset julkiset maksut, mutta kieltäytyä ehdottomasti suostumasta mihinkään ylimääräisiin kustannuksiin julkisen sektorin tyydyttämiseksi. Tähän liittyvänä uutena piirteenä on avoin ja järjestäytyneet toimialakohtainen edunvalvonta valtion mielivaltaa vastaan. Esimerkiksi Viipurin torikauppiat ja kuorma-autonkuljettajat ovat yhdistäneet voimansa vastustaessaan kohtuuttomina pitämiään julkisen sektorin määräyksiä. Myös työnantajavelvoitteiden rajaaminen normaaliin palkanmaksuun on uutta kaupungissa, jossa yritykset aikoinaan tarjosivat lähes kaiken sosiaalisen infrastruktuurin. Modernisti ajattelevat yritykset ovat kyenneet luomaan tuotantoalliansseja kotimaisten tai ulkomaisten yritysten kanssa ja tätä kautta uudistaneet tuotantoaan sekä löytäneet uusia markkinoita. Toistaiseksi partnerit ovat laatusyistä löytyneet Viipurin ulkopuolelta ja esimerkiksi paikallisten alihankintaketjujen kehittäminen on takkuillut samasta syystä.

Vanhaa ja uutta ajattelua sekoittavat yritykset ovat periaatteessa alkaneet toimia markkinatalouden periaatteiden mukaisesti, mutta yhdistävät niihin sosialismin perinteitä ja tuottavat siten hybridejä. Hybridi-muotoisissa toiminnoissa sosialismin perimä elää etenkin epävirallisina käytäntöinä. Näitä ovat muun muassa aktiivinen henkilösuhteiden solmiminen viranomaisiin tiedon ja maksuhelpotusten saamiseksi. Usein tähän liitetään sosiaalisten kontribuutioiden yhdistäminen julkisiin maksuihin. Viipurilaisyrietykset tukevat lastenkoteja,

miliisiä, urheiluseuroja sekä luovuttavat kaupungille lämmityshiilet kovina pakkastalvina. Osa yrityksistä turvautuu suoranaiseen lahjontaan byrokralialta välttyäkseen. Vuoden 1998 talouskriisiin saakka viipurilaiset yritykset kärsivät likviditeettiongelmissa. Näiden ratkaisemisessa nojaututtiin sosialismin aikaisiin vaihtokauppajärjestelyihin. Esimerkiksi konditorian ja sille tavaraa toimittavan kolhoosin ja myllyn välille muodostui tavaravaihtosuhte. Viipuriin syntyi myös kokonaan vaihtokauppaan perustunut yhden miehen omistama yritysryhmä, jossa tuotteita pyöritettiin yritysten välillä, kunnes ne rypääseen kuuluvan meijerin ja vihanestekun kautta saatiin realisoitua kuluttajille. Vaikka suoranaisen tavaravaihtokaupan merkitys on selvästi vähentynyt yritysten välisissä transaktioissa, sen heijastumia on yhä nähtävissä. Tutut yrittäjät esimerkiksi lainaavat toisilleen pääomaa investointeja varten tavaratoimituksia vastaan.

Myös työvoimaa koskevissa ongelmien ratkaisuyrityksissä näkyy sosialismin perimän sekoittuminen uuteen markkinatalousajatteluun. Työntekijäomistus on henkilöstölle yksi tapa turvata työpaikkansa ja pääomistajille tapa sitouttaa työntekijä yritykseen. Työntekijäomistus on kuitenkin vähenevässä ja osakekanta on siirtynyt yhä enemmän ulkopuolisten omistajien ja yrityksen johdon käsiin. Suuri osa Viipurin yrityksistä piti pitkään kiinni sosiaalisesta infrastruktuuristaan. Yrityksillä oli työntekijöille varattuja kauppoja ja lomaetuisuuksia ja erityisesti asuntoja tarjottiin työntekijöiden käyttöön. Vaikka suurin osa asuntokannasta ja päiväkodeista on siirretty julkisen sektorin hallintaan, on Viipurin yritysten johtoon jäänyt paternalistinen asenne työntekijöihin. Vanhaa ja uutta ajattelua yhdistävissä yrityksissä työntekijöiden määrä saattaa kyllä vaihdella yrityksen tuottavuuden mukaisesti, mutta työllistettyihin kiinnitetään tavallista enemmän huomiota esimerkiksi osallistamalla perhejuhliin ja myöntämällä työntekijöille henkilökohtaisia lainoja. Viipurin vuosituhatuuden vaihteessa perustettu teollisuuslaitosten johtajien liitto on jopa harkinnut Viipurin piirin työntekijöille kollektiivista palkankorotusta.

Taulukko 1. Esimerkkejä sosialismin perimästä, hybrideistä ja markkinatalousajattelusta Viipurin yritysten hallinnointikäytännöissä

	SOSIALISMIN PERIMÄ	HYBRIDIT	MARKKINATALOUSAJATTELU
SUHDE JULKISEEN SEKTORIIN	- takertuminen julkiseen sektoriin (esim. valtion tilaukset) - sääntöjen kiertäminen valtiota "huijaamalla"	- julkisten maksujen ja epävirallisten sosiaalisten kontribuutioiden yhdistäminen - henkilökohtainen neuvottelu julkisen sektorin edustajien kanssa (lobby) - taloudellisten ja poliittisten päämäärien sekoittuminen	- kieltäytyminen kompromisseista suhteessa julkiseen sektoriin - kollektiivinen edunvalvonta - julkisten maksujen laiminlyönti
SUHDE TOISIIN YRITYKSIIN	- kyvyttömyys tai haluttomuus uudistua tai liittoutua	- osittaisten kumppanuuksien muodostaminen - turvautuminen vaihtokauppaan (vähenemässä) - venäläiseen henkilöstöön turvautuminen yritysneuvotteluissa	- kumppanuuksien muodostaminen (uudet tuotteet, uudet markkinat, uudet toimittajat, tukitoiminnot, rahoitus) - paikallisten yritysverkostojen luominen - yrityksen suojele väärinkäytöksiltä (rikollisuus) - yritysliittojen muodostaminen
SUHDE TYÖVOIMAAN	- haluttomuus irtisanoa työvoimaa (vähenemässä)	- venäläisen johtajan käyttäminen työvoiman kanssa neuvoteltaessa - joustavan palkkauspolitiikan ja sosiaalisten kontribuutioiden yhdistäminen - työntekijäomistus (vähenemässä) työnantajien kollektiivinen "hyväntekeväisyys"	- veloitteet työvoimaa kohtaan rajoitettu virallisiin velvollisuuksiin - tiukka asenne väärinkäytöksiä kohtaan - osallistuminen omistajakiistoihin

Viipurin kuusi uutta yritystyyppiä tuotannon ja kulutuksen ylläpitäjinä

Viipurin yritykset voidaan luokitella sen mukaan, miten ne yhdistävät uutta ja vanhaa ajattelua hallinnointipyrkimyksissään, miten juurtuneita niiden hallinnointimekanismit ovat paikallisesti sekä millainen vaikutus niiden hallinnointikäytännöillä on paikallisen sosioekonomisen ja poliittisen koherens-

sin kehittymiseen. Näin arvioituna Viipuriin on sosialismin romahdukseen sopeutumisen myötä muodostunut kuusi erilaista yritystyyppiä (kuva 2): Lamaantajat, Selviytyjät, Rakentajat, Riitelijät, Neutraalit ja Opportunistit.

Lamaantajat takertuivat mahdollisimman pitkään vanhoihin valtiosuhdetta luonnehtineisiin käytäntöihin, mikä jäykisti niiden reaktiivisuutta. Muutosjärkeä ovat ilmentäneet esimerkiksi ta-

Kuva 2: Viipurin kuusi yritystyyppiä

kertuminen valtiontilauksiin, kyvyttömyys ratkaista työvoima-ongelmia sekä kyvyttömyys tai haluttomuus solmia strategisia alliansseja muiden yritysten kanssa. Suurin osa Lamaantujista on lopulta kaatunut joustamattomuuteensa. Ongelmiensa vuoksi Lamaantujat ovat olleet kykenemättömiä kehittämään paikallisia kytköksiä, joten niiden paikallinen juurtuneisuus on jäänyt ohueksi. Lamaantujilla on ongelmistaan johtuen ollut myös paikallista sosioekonomista ja poliittista koherenssia heikentävä vaikutus. Kokonaisuutena ottaen talousvaikeuksissa kompuroivien ja niihin kaatuneiden Lamaantujien toiminta ei ole kyennyt edistämään saati edes ylläpitämään Viipurin tuotantoa ja kulutusta, joten Lamaantujien toiminnalla on ollut paikallista regulaatioprosessia heikentävä vaikutus.

Selviytyjät jatkavat sosialismin ajalta periytyvää henkilökohtaisen selviytymisen strategiaa. Tähän ryhmään kuuluvat Viipurin lukuisat epävirallisella kaupustelulla elättävät kaupunkilaiset, jotka näin lievittävät työttömyyden, huonojen palkkojen tai heikon sosiaaliturvan aiheuttamia ongelmia. Julkinen sektori katsoo Selviytyjien toimintaa yleensä läpi sormien – joskin Suomesta tavaraa hakevat nk. sukkuolijat ovat vähentyneet valtion

tiukentuneiden toimien vuoksi. Koska Selviytyjät toimivat yleensä epävirallisesti, yksin tai pienessä mittakaavassa, heidän kytköksensä paikalliseen yhteiskuntaan jää melko ohueksi. Paikalliseen koherenssiin Selviytyjillä on kuitenkin positiivinen vaikutus, sillä ottamalla vastuun itsestään ja perheestään he paikkaavat julkisen sektorin rahapulan aiheuttamia sosiaalisia ongelmia. Vaikka Selviytyjät toimivat talouden harmaalla sektorilla, heidän toiminnallaan on paikallista kriisiä lievittävää vaikutus. Kokonaisuutena ajatellen Selviytyjien toiminta tukee paikallisen tuotannon ja kulutuksen kehitystä – edes epävirallisesti – joten Selviytyjien toiminnalla on paikallista säätelyprosessia vahvistava vaikutus.

Rakentajat yhdistävät innovatiivisesti sosialismin perimää ja uutta ajattelua. Sosialismin traditiot ilmenevät esimerkiksi Rakentajien lukuisissa sosiaalisissa toimissa, jotka usein omien työntekijöiden lisäksi hyödyttävät koko kaupunkia. Samalla Rakentajat ovat kuitenkin maltillisia työllisyyspolitiikassaan ja irtisanovat työntekijöitään herkästi, mikäli yrityksen taloudellinen tila niin vaatii. Suhteissaan julkiseen sektoriin Rakentajat ovat konservatiivisia. He pyrkivät ylläpitämään virkamiehiin hyviä suhteita lobbailemalla (tai lahjomalla ja tekemällä hyväntekeväisyyttä). Moni Rakentaja osallistuu politiikkaan. Rakentajat luovat aktiivisesti suhteita muihin yrityksiin. Vanhan ja uuden ajattelun yhdistäminen näkyy esimerkiksi Rakentajien valmiutena käydä yritysten kesken vaihtokauppaa. Lukuisten ja monipuolisten kytköstensä vuoksi Rakentajat ovat verraten voimakkaasti juurtuneita paikalliseen sosioekonomiseen ja poliittiseen yhteiskuntaan. Lisäksi Rakentajien yhteiskunnallisella toiminnalla on pääsääntöisesti paikallista koherenssia kehittävä vaikutus. Rakentajien laajaan kategoriaan kuuluu sekä venäläisiä että ulkomalaisomisteisia yrityksiä. Rakentajat toimivat pitkäjänteisesti ja pyrkivät kasvattamaan yrityksiään maltillisesti sekä yrityksen kannattavuus että paikallisen toimintaympäristön vaatimukset huomioiden. Rakentajat kehittävät Viipurin tuotantoa ja kulutusta monipuolisesti ja niiden toiminnalla on selkeästi paikallista säätelyprosessia vahvistava vai-

Viipurin torit on yhdistetty yhdeksi kunnalliseksi yritykseksi, ja kaupunki yrittää koventaa otteitaan epävirallisen myynnin rajoittamiseksi.

kutus.

Eräät Rakentajat lipsuvat laittomuuksiin ja ongelmiin yrityksissään uudistaa paikallistalouden läheisiä yhteiskuntasuhteitaan markkinatalousajattelun pohjalle. Nämä yritykset kuuluvat kategoriiaan Riitelijät. Ongelmat kulminoituvat yleensä yritysten ja julkisen sektorin välisissä suhteissa ja ilmenevät esimerkiksi yritysten pyrkimyksinä painostaa paikallishallintoa. Toisaalta samat Riitelijät saattavat kuitenkin harjoittaa hyväntekeväisyyttä julkisen kuvansa puhdistamiseksi. Riitelijät sotkeentuvat helposti yritysten omistusriitoihin eivätkä aina kaihaa väkivaltaisia keinoja niiden ratkaisemiseksi. Työntekijöihin Riitelijät ovat suhtautuneet perinteisesti, eli pyrkivät aluksi ylläpitämään mm. sosiaalista infrastruktuuria, mutta ovat sittemmin luopuneet ylimääräisistä kustannuksista. Riitelijät ovat kaikin tavoin voimakkaasti kytköksissä paikallistalouteen, mutta niiden vaikutus paikalliseen koheerenssiin on epäselvä. Yhtäältä osallistuminen politiikkaan, hyväntekeväisyys ja työntekijäedut tuke-

vat paikallisyhteisöä, mutta toisaalta jatkuvat riidat pilaavat toimintaympäristöä. Riitelijöillä on ristiriitainen vaikutus paikallisen tuotannon ja kulutuksen muotoihin. Yhtäältä Riitelijä-yritykset toimivat pitkän tähtäyksen periaatteella ja tukevat myös paikallista sosiaalisektoria. Tässä suhteessa Riitelijät vahvistavat paikallista sääätelyprosessia. Toisaalta Riitelijöiden yhteiskunnalle aiheuttamat väkivalta-ongelmat ja poliittinen painostus ovat omiaan vahingoittamaan paikallista institutionaalista toimintaympäristöä ja siten heikentävät Viipurin regulaatioprosessia.

Neutraalit yritykset muistuttavat markkinatalouden periaattein toimivia yrityksiä niiden puhtaimmassa viipurilaisessa muodossa. Neutraaleihin kuuluu sekä venäläis- että ulkomaalaisomisteisia yrityksiä. Neutraalit ovat rationaalisia työntekijäsuhteissaan maksaen palkan säännöllisesti, mutta tinkien ylimääräisistä etuisuuksista. Sama periaate pätee julkiseen sektoriin, jonka ”oikkuja” noudatetaan tunnollisesti ilman, että suostutaan lypsyleh-

miksi. Myös suhteet toisiin yrityksiin perustuvat kannattavuuteen. Neutraalien yritysten hallinnointimekanismien tarkempi tarkastelu osoittaa kuitenkin, että nämäkin yritykset nojautuvat jossain määrin sosialismin perimään. Erityisesti suhteet julkiseen sektoriin perustuvat jossain määrin lobbailuun ja työntekijöitäkin ”voidellaan” erilaisin lahjoin ja yhteisin tapahtumin. Näyttää siltä, että myös Neutraalit soveltavat ”sosiaalisen neuvottelun taitoja” Viipurin olosuhteissa ja niitä käyttää yleensä yrityksen paikallinen venäläinen manageri (ks. myös Hirvensalo, Kosonen & Salmi 2000). Neutraalit ovat verraten vahvasti juurtuneita paikallistalouteen. Myös monet ulkomaalaisomisteiset Neutraalit ovat ajan kuluessa kiinnittyneet Viipuriin suhteellisen vahvoihin siteihin esimerkiksi vahvistamalla suhteitaan julkiseen sektoriin (esim. osallistamalla paikallisiin teollisuusliittoihin), panostamalla paikallisen henkilöstön hyvinvointiin ja kehittämällä paikallisia alihankintasuhteita. Ongelmattomuutensa ja näennäisen riippumattomuutensa vuoksi neutraaleilla on positiivinen vaikutus paikalliseen sosioekonomiseen ja poliittiseen koherenssiin. Neutraalit pyrkivät kasvattamaan toimintaansa huolehtien samalla henkilöstön hyvinvoinnista ja pyrkiin osittain myös kehittämään paikallista toimintaympäristöä. Neutraaleilla on näin ollen selkeästi paikallista tuotantoa ja kulutusta ylläpitävä vaikutus, joka vahvistaa paikallista regulaatioprosessia.

Opportunistit ovat yrityksiä, jotka toimivat lyhyen tähtäyksen idealla ja kuorivat kermat jättämällä maksamatta verot ja muut julkiset maksut, palkat sekä maksut toisille yrityksille. Tällaisten yhteiskunnallisten hallinnointimekanismien alkuperää on hieman hankala jäljittää. Yhtäältä se muistuttaa länsimaisia ”pelureita”, toisaalta Viipurin veropoliisi kommentoi asiaa toteamalla, että nämä yritykset tuovat mieleen sosialismin aikakauden, jolloin yritykset huijasivat julkista sektoria esimerkiksi vääristelemällä tuotantosuunnitelmia. Opportunistit ovat erittäin löyhästi sidoksissa paikalliseen yhteiskuntaan ja niiden parasitiittimaisella toiminnalla on paikallista koherenssia taannuttava vaikutus. Lyhyen tähtäyksen kerman kuorinta ylläpitää paikallisen kulutuksen ja tuotannon muotoja vain het-

kellisesti eikä juurikaan kehitä niitä, joten Opportunistien toiminnalla on paikallista regulaatioprosessia heikentävä vaikutus.

Viipurin yritysten sopeutumisen typologia osoittaa, että yksikään yritys ei pärjännyt postsosialistisessa toimintaympäristössä takertumalla sosialismin traditioihin kaikissa yhteiskuntasuhteissaan. Vastaavasti pelkkien markkinatalouden periaatteiden puhdas soveltaminen yhteiskuntasuhteissa on ollut mahdotonta. Tämä merkitsee sitä, että kaikki Viipurin yritykset, niin venäläiset kuin länsiomisteisetkin, ovat joutuneet jossain määrin sopeuttamaan toimintaansa postsosialistiseen toimintaympäristöön. Viipurin yritystypologian luokissa onkin sekaisin sekä ulkomaalaisomisteisia että venäläisomisteisia yrityksiä. Esimerkiksi eräät suomalaisomisteiset yritykset ovat työvoiman kehittämisen lisäksi alkaneet panostaa paikallisen toimintaympäristön kehittämiseen tavalla, joka kytkee nämä yritykset Rakentajiin. Vastaavasti monet uudet pietarilaisella pääomalla perustetut palvelusektorin yritykset ovat alusta asti omaksuneet Neutraaleille yrityksille ominaisen suhtautumisen paikalliseen yhteiskuntaan. Tämä tarkoittaa sitä, että yrityksen vaikutusta paikalliseen säätelyprosessiin ei voida arvioida ainoastaan yrityksen länsimaisuuden tai venäläisyyden perusteella. Sekä ulkomaalaisomisteisillä että venäläisomisteisillä yrityksillä on säätelyprosessia vahvistavia ja taannuttavia vaikutuksia.

Viipurin yritystypologia on kehittynyt 1990-luvun alusta lähtien. Välittömästi Neuvostoliiton hajottua ja yritysten yksityistämisen aikoihin 1990-luvun puoliväliin mennessä Lamaantujien osuus oli suurin. Vuosituhannen vaihteen jälkeen Viipurissa sen sijaan ei ole enää ollut konkurssseja ja monet Lamaantujat ovat kyenneet käynnistämään toimintaansa uudelleen tiukkojen rationalisointien jälkeen. Hallinnointimekanismeiltaan nämä uudet yritykset muistuttavat yhä enemmän Neutraaleja. Rakentajien ja Riitelijöiden osuus Viipurissa on säilynyt suurin piirtein ennallaan, sillä vaikka osa venäläisomisteisistä yrityksistä onkin alkanut tinkiä esimerkiksi sosiaalisen infrastruktuurin tarjoamista työntekijöille, moni länsiomisteinen Neutraali yritys saa yhä

enemmän Rakentajan piirteitä sitoutuessaan tiukemmin Viipurin yhteiskuntaan. Viipurin yritysten omistusriidat ja poliittistaloudelliset kiistat eivät ole laantuneet, joten Riitelijöiden kategoria on yhä ilmeinen. Selviytyjien osuutta on vaikea arvioida, sillä heidän toimintansa on täysin epävirallista. Niin kauan kuin julkinen sektori kärsii budjettivaiveuksista, itsensä elättävät Selviytyjät ovat kuitenkin kategoriana merkittävä. Osa Selviytyjistä on ammattimaistanut toimintaansa ja näin siirtynyt muihin yrityskategorioihin. Typologian viime vuosien kehitys merkitsee sitä, että Viipurin taloutta säädellyt regulaatioprosessi on vuosien saatossa jonkin verran vahvistunut Lamaantujien kategorian pienennyttyä ja Rakentajien ja Neutraalien yritysten määrän kasvaessa. Regulaatioprosessia heikentää yhä vaikeasti arvioitava Opportunistien ja Riitelijöiden toiminta.

Jälkisosialistiset hybridit

Viipurin analyysi näyttää, miten venäläiselle markkinataloudelle ominaiset hybridit ovat syntyneet yritysten pyrkiessä hallinnoimaan yhteiskuntasuhteitaan uusissa epävarmoissa olosuhteissa. Ratkaisuisaan yritykset ovat tukeutuneet sekä markkinatalousajatteluun että vanhoihin tuttuihin sosialismin ajalta periytyviin hallintokäytäntöihin, jotka ovat osoittautuneet toimiviksi myös sosialismin romahduksen jälkeen.

Viipurin analyysi osoittaa myös, että jälkisosialististen hybridien merkitystä taloussuudistuksen etenemiselle voidaan arvioida regulaationäkökulman avulla selvittämällä niiden vaikutusta paikallisen tuotannon ja kulutuksen ylläpitoon ja kehitykseen. Viipurin perusteella näyttää vahvasti siltä, ettei sosialismin traditioita voida yksisilmäisesti tulkita muutosta jarruttavaksi esteeksi, sillä ne ovat auttaaneet yksittäisiä yrityksiä ja koko Viipurin sosioekonomista yhteisöä pahimman kriisin yli. Ilman yritysten sosiaalista vastuuta työntekijöiden taloudellisista ongelmista (sosiaalinen infrastruktuuri, hallittomuus irtisanoa työntekijöitä) Viipurin julkisella sektorilla olisi ollut entistä ylivoimaisempi tehtävä kunnallisen infrastruktuurin ja työttömyysturvan

tarjoamisessa. Vaihтокаuppa puolestaan antoi monille likviditeettiongelmista kärsineille yrityksille aikalisän toiminnan rationalisoinnissa ja pelasti monet nopealta konkurssilta.

Lisäksi vaikuttaa siltä, että tehottomat hybridit hiipuvat itsestään pois talouselämän kehittyessä. Talousmurroksen alkuvuosina 1990-luvun alussa suurin osa Viipurin yrityksistä hyödynsi sosialismin epävirallisia perinteitä, kuten vaihtokauppaa, viranomaislobbailua ja tavallista voimakkaampia sidoksia työvoimaan. Sittemmin osa hybridi-muotoisista ratkaisuista, esimerkiksi vaihtokauppa, on hiipunut, sillä jatkuva rahanpuute on alkanut jarruttaa investointeja. Esimerkiksi Viipurin vaihtokauppaan perustuneesta neljän yrityksen ryppästä kaksi on lakannut kokonaan toimimasta. Myös haluttomuus irtisanoa ylimääräisiä työntekijöitä ja sosiaalisten etujen tarjoaminen työntekijöille ovat vähenemässä siinä määrin, että vuosia nukuksissa olleet ammattiliitot ovat alkaneet nosta päätään ja vastustaa laittomina pitämiään irtisanomisia. Vaikka suurin osa yrityksistä on luovuttanut sosiaalisen infrastruktuurin julkisen sektorin hallittavaksi, tietty sosiaalinen vastuu työntekijöistä on säilynyt ja ilmenee esimerkiksi valmiutena maksaa palkkaa seisokkien ajalta ja myöntää työntekijöille lainaa henkilökohtaisiin menoihin. Osa hybridimuotoisista ratkaisuista toimii vahvasti edelleen. Tämä pätee etenkin henkilökohtaiseen vaikuttamiseen, kuten viranomaislobbailuun. Ilman toimivia suhteita viranomaisiin asioiden joustava hoitaminen olisi monen viipurilaisyrityksen mielestä mahdotonta.

Viipurin esimerkki vahvistaa regulaatio prosessin -koulukunnan (Painter & Goodwin 1995; Goodwin & Painter 1996; 1997; Painter 1997) väitteet, että niin kauan kuin yhteiskunta toimii, talouselämässä on aina jonkinlaista ainakin epävirallista regulaatiotoimintaa, eli regulaatioprosessi etenee. Prosessin tehokkuus saattaa kuitenkin vaihdella rajusti. Sosialistisen Viipurin sotataloutta vuosikymmeniä ylläpitänyt ”tehokas” säättely heikkeni reippaasti sosialismin romahduksen jälkeen. Tällöin Viipuria luonnehti melko tehoton säättelyprosessi, jonka aikana tuotannon ja kulutuksen totut muodot romahtivat. Samaan aikaan syntyi kuitenkin

uutta toimintaa, joka alkoi tukea taloutta esimerkiksi uusilla toimialoilla. Regulaatioprosessi alkoi

pikku hiljaa vahvistua ja sama trendi jatkuu Viipurissa yhä tänä päivänä.

Viitteet

1 Artikkeliperustuu teokseen Kosonen 2002. Tutkimuksessa on vuosien 1995-2002 välillä haastateltu 40 Viipurissa toimivan venäläis- ja suo-

malaisomisteisen yrityksen edustajia, yhdeksän paikallishallinnon edustajaa sekä yritysten työntekijöitä.

Lähteet

- Aglietta, M. (1979), *A Theory of Capitalist Regulation. The US Experience*. London: New Left Books.
- Altvater, E. (1993), *The Future of the Market: An Essay on the Regulation of Money and Nature after the of 'Actually Existing Socialism'*. London: Verso.
- Amin, A. & Hausner, J. (1997), Interactive Governance and Social Complexity. – *Beyond Market and Hierarchy. Interactive Governance and Social Complexity*. Eds. Amin, A. & Hausner, J. Cheltenham: Edward Elgar, 1–31.
- Amin, A. & Thrift, N. (1993), Globalisation, Institutionalisation, Thickness and Local Prospects. – *Revue d'Economie Regionale et Urbaine* 3, 405–427.
- Amin, A. & Thrift, N. (1995), Globalisation, Institutional 'Thickness' and the Local Economy. – *Managing Cities: The New Urban Context*. Eds. Healey, P. et al. Chichester: John Wiley & Sons, 91–108.
- DeVroey, M. (1984), A Regulation Approach Interpretation of Contemporary Crisis. – *Capital & Class* 23, 45–66.
- DiGiovanna, S. (1996), Industrial Districts and Regional Economic Development: A Regulation Approach. – *Regional Studies* 30:4, 373–386.
- Dunford, (1990), Theories of Regulation. – *Environment and Planning D: Society and Space* 8:3, 297–321.
- EMNWR = Economic Monitoring of North-West Russia. Helsinki School of Economics. <http://www.hkkk.fi/ecomon>.
- Goodwin, M., Cloke, P. & Milbourne, P. (1995), Regulation Theory and Rural Research: Theorising Contemporary Rural Change. – *Environment and Planning A* 27, 1245–1260.
- Goodwin, M. & Painter, J. (1996), Local Governance, the Crises of Fordism and the Changing Geographies of Regulation. – *Transactions Institute of British Geographers* 21, 635–648.
- Goodwin, M. & Painter, J. (1997), Concrete Research, Urban Regimes, and Regulation Theory. – *Reconstructing Urban Regime Theory: Regulating Urban Politics in a Global Economy*. Ed. Lauria, M. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 13–29.
- Grabher, G. (1993), *The Embedded Firm*. London: Routledge.
- Grabher, G. & Stark, D. (1997), Organizing Diversity: Evolutionary Theory, Network Analysis, and Post-Socialism. – *Restructuring Networks in Post-Socialism. Legacies, Linkages and Localities*. Eds. Grabher, G. & Stark, D. Oxford: Oxford University Press, 1–32.
- Granovetter, M. (1985), Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. – *American Journal of Sociology* 91:3, 481–510.
- Hirvensalo, I., Kosonen, R., & Salmi, A. (2000), Social Bargaining and Foreign Owned Companies in Russia. – *Idäntutkimus* 7, 48–61.
- Jessop, B. (1995), The Regulation Approach, Governance and Post-Fordism: Alternative Perspectives on Economic and Political Change. – *Economy and Society* 24:3, 307–333.
- Jessop, B. (1997), The Governance of Complexity and the Complexity of Governance: Preliminary Remarks on Some Problems and Limits of Economic Guidance. – *Beyond Market and Hierarchy. Interactive Governance and Social Complexity*. Eds. Amin, A. & Hausner, J. Cheltenham: Edward Elgar, 95–128.
- Kosonen, R. (2002), *Governance, the Local Regulation Process, and Enterprise Adaptation in Post-Socialism: The Case of Vöyborg*. Helsinki School of Economics A-199, Helsinki.
- Krätke, S. (1999), A Regulationist Approach to Regional Studies. – *Environment and Planning A* 31, 683–704.
- Ledeneva, A. (1998), *Russia's Economy of Favors. Blat, Networking and Informal Exchange*. Cam-

- bridge, New York: Cambridge University Press.
- Lipietz, A. (1988), Accumulation, Crises and Way out. Some Methodological Reflections on the Concept of 'Regulation'. – *International Journal of Political Economy* 18:2, 10–43.
- Lonkila, M. (1999), *Social Networks in Post-Soviet Russia. Continuity and Change in the Everyday Life of St. Petersburg Teachers*. Helsinki: Kikumora Publications Series A:4.
- Moulaert, F. (1996), Rediscovering Spatial Inequality in Europe: Building Blocks for an Appropriate 'Regulationist' Analytical Framework. – *Environment and Planning D: Society and Space* 14:2, 155–179.
- Murray, R. (1992), Flexible Specialisation and Development Strategy: The Relevance for Easter Europe. – *Regional Development and Contemporary Industrial Response: Extending Flexible Specialisation*. Eds. Ernste, H & Meier, V. London: Belhaven Press, 197–218.
- Nuti, D. M. (1996), Post-Communist Mutations. – *Emergo* 3:1, 7–13.
- Oinas, P. (1998), *The Embedded Firm? Prelude for a Revived Geography of Enterprise*. Helsinki School of Economics and Business Administration A-143.
- Painter, J. (1997), Regulation, Regime and Practice in Urban Politics. – *Reconstructing Urban Regime Theory: Regulating Urban Politics in a Global Economy*. Ed. Lauria, M. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 122–143.
- Painter, J. & Goodwin, M. (1995), Local Governance and Concrete Research: Investigating the Uneven Development of Regulation. – *Economy and Society* 24:3, 334–356.
- Painter, J. & Goodwin, M. (2000), Local Government after Fordism: A Regulationist Perspective. – *The New Politics of British Local Governance*. Ed. Stoker, G. New York: St. Martin's Press, Inc., 33–53.
- Pavlínek, P. (1998), Privatisation and the Regional Restructuring of Coal Mining in the Czech Republic after the Collapse of State Socialism. – *Theorising Transition. The Political Economy of Post-Communist Transformations*. Eds. Pickles, J. & Smith, A. London: Routledge, 218–239.
- Pickles, J. (1995), Restructuring State Enterprises: Industrial Geography and Eastern European Transition. – *Geographische Zeitschrift* 83:2, 114–131.
- Smith, A. (1994), Uneven Development and the Restructuring of the Armaments Industry in Slovakia. – *Transaction Institute of British Geographers* 19, 404–424.
- Smith, A. (1998), *Reconstructing the Regional Economy. Industrial Transformation and Regional Development in Slovakia. Studies of Communism in Transition*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Smith, A. & Swain, A. (1998), Regulating and Institutionalising Capitalism: The Microfoundations of Transformation in Eastern and Central Europe. – *Theorising Transition. The Political Economy of Post-Communist Transformations*. Eds. Pickles, J. & Smith, A. London: Routledge, 25–53.
- Stryjakiewicz, T. (2000), *Paths of Industrial Transformation in Poland and the Role of Knowledge-Based Industries*. Mimeo.
- Sutela P. (1998), Russia's Strange Market Economy Is Impending Reform. – *Unitas* 3, 4–10.
- Tickell, A. & Peck, J. (1992), Accumulation, Regulation and the Geographies of Post-Fordism: Missing Links in Regulationist Research. – *Progress in Human Geography* 16:2, 190–218.